

Maciej Bernatt, Adam Bodnar

Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce – problem strukturalny

– wyrok ETPCz z 3.02.2009 r. w sprawie *Kauczor v. Polsce*

3.02.2009 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej jako ETPCz) ogłosił wyrok w sprawie *Kauczor v. Polsce* (skarga nr 45219/06). Sprawa miała charakter przełomowy, ponieważ po raz pierwszy ETPCz stwierdził, że nadużywanie stosowania tymczasowego aresztowania ma w Polsce charakter problemu strukturalnego. Nie jest zatem wynikiem pomyłek, czy błędnej interpretacji przepisów przez sądy w pojedynczych sprawach. Wyrok był również ciekawy ze względu na jego „wiodący” charakter, co skutkowało wysokim prawdopodobieństwem stwierdzenia naruszenia Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej jako Konwencja) w podobnych sprawach. Po roku od daty wyroku większość konkluzji w nim zawartych jest wciąż w pełni aktualna. Konieczne są więc dalsze zmiany, które doprowadzą do ograniczenia stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce.

Stan faktyczny

Adam Kauczor urodził się w 1967 r. i mieszka w Siemianowicach Śląskich. W lutym 2000 r. został zatrzymany oraz aresztowany w związku z podejrzeniem popełnienia morderstwa. W czerwcu 2000 r. prokuratura w Katowicach skierowała akt oskarżenia do sądu, zarzucając mu przestępstwo zabójstwa oraz nielegalnego posiadania broni. Prokurator wnioskował o przesłuchanie 34 świadków w sprawie oraz o odczytanie zeznań dalszych 104 świadków.

Sąd Okręgowy w Katowicach rozpoczął rozpoznawanie sprawy 28.12.2000 r. Rozprawa została jednak odroczone z względu na niestawiennictwo głównych świadków. Następnie odbyło się 16 kolejnych rozpraw, z czego 12 było odraczanych ze względu na niestawiennictwo adwokata skarżącego, świadków oraz chorobę sędziego. Przez cały czas przedłużany był tymczasowy areszt. W latach 2001–2003 rozprawy odbywały się co 2–3 miesiące.

W 2003 r. sędzia sprawozdawca w sprawie przeszedł na emeryturę. W związku z tym od maja 2003 r. sprawa musiała być rozpoznawana od początku. Pierwsza rozprawa nie odbyła się z powodu niestawiennictwa świadków. W okresie 2004–2005 rozprawy odbywały się co miesiąc. 16.09.2005 r. przewodniczący Wydziału Karnego Sądu Okręgowego w Katowicach wydał zarządzenie, aby rozprawy odbywały się częściej niż raz na miesiąc.

W 2006 r. zaplanowane były 23 rozprawy, z czego odbyło się 12. Na 2007 r. zaplanowanych było kolejnych 9 rozpraw. W tym czasie tymczasowy areszt był konsekwentnie przedłużany co ok. 3 miesiące przez Sąd Apelacyjny w Katowicach. Za każdym razem przesłanki przedłużenia aresztu były podobne – waga zarzucanego przestępstwa, wysoka grożąca kara oraz konieczność zabezpieczenia właściwego postępowania

w sprawie. Należy podkreślić, że sądy uzasadniały także areszt stopniem skomplikowania sprawy oraz przedłużającym się postępowaniem, które spowodowane było obiektywnymi czynnikami (m.in. choroba sędziego, oczekiwanie na wyniki ekspertyzy balistycznej wnioskowanej przez skarżącego, wniosek o wyłączenie sędziego, niestawiennictwo świadków).

Dopiero 11.12.2007 r., po 7 latach, 10 miesiącach i 3 dniach oskarżony został zwolniony z aresztu. Należy podkreślić, że postępowanie na tym etapie wciąż nie było zakończone, a sprawa była rozpoznawana przez sąd I instancji.

W 2006 r. A. Kauczor złożył skargę na przewlekłość postępowania. Skarga ta została jednak oddalona. Sąd Apelacyjny w Katowicach 25.10.2006 r. stwierdził, że przewlekłość nie wystąpiła, ponieważ do czasu złożenia skargi zostały zaplanowane ponad 50 rozpraw. Ich odraczanie było spowodowane obiektywnymi czynnikami lub też przyczynieniem się przez samego skarżącego do przewlekłości postępowania.

Wyrok ETPCz w Strasburgu

Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w wyroku z 3.02.2009 r. stwierdził naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji ze względu na zbyt długie stosowanie tymczasowego aresztowania oraz art. 6 ust. 1 Konwencji – ze względu na przewlekłość postępowania w jego sprawie. Do ogłoszenia wyroku ETPCz trwało ono ponad 8,5 roku. ETPCz zasądził na rzecz skarżącego 10.000 euro.

Znaczenie sprawy

Sprawa ma istotne znaczenie z dwóch względów. Po pierwsze – odnośnie do rekordowej długości stosowania tymczasowego aresztowania. Po drugie – ponieważ ETPCz po ra:

pierwszy stwierdził, że stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce jest problemem strukturalnym.

Jeżeli chodzi o długość stosowania tymczasowego aresztowania, to sprawa jest bezprecedensowa. ETPCz orzekał już w polskich sprawach, w których areszt trwał ponad 6 lat. Warto dodać, że żaden wyrok nie dotyczył jednak tak długiego okresu. Należy przy tym podkreślić, że w tej sprawie nie mieliśmy do czynienia z tzw. aresztem międzyinstancyjnym (aresztem stosowanym po wyroku sądu I instancji lub w związku z uchynieniem przez sąd II instancji wyroku sądu I instancji), ale z tymczasowym aresztowaniem trwającym w czasie postępowania jedynie przed sądem I instancji.

Systemowy problem

Najważniejszą – z punktu widzenia ogólnego – częścią orzeczenia są jednak rozważania ETPCz na temat problemu systemowego w odniesieniu do tymczasowego aresztowania.

6.06.2007 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął rezolucję w sprawie systemowego problemu stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce¹. W rezolucji tej – biorąc pod uwagę liczne przegrane sprawy – wezwał władze polskie do wypełnienia swoich zobowiązań wynikających z art. 46 ust. 1 Konwencji (a więc przestrzegania wyroków ETPCz²). W szczególności postulował:

- wprowadzanie dalszych środków prawnych ograniczających stosowanie tymczasowego aresztowania, tak aby stosowanie tego środka było zgodne ze standardami konwencyjnymi;
- podjęcie działań zmierzających do zwiększenia świadomości organów władzy, które mają do czynienia ze stosowaniem tymczasowego aresztowania (tj. głównie prokuratorów oraz sędziów);
- zachęcenie sądów do stosowania innych alternatywnych środków zapobiegawczych; ustanowienie jasnego i efektywnego mechanizmu oceny trendów w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania.

Także 20.06.2007 r. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy wystosował memorandum do rządu Rzeczypospolitej Polskiej³, w którym wezwał władze polskie do dokonania przeglądu stosowania w praktyce tymczasowego aresztowania, a także zachęcił do szkoleń sędziów i prokuratorów w zakresie standardów stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce.

ETPCz rozważając kwestię systemowego problemu stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce, odniósł się do swoich licznych orzeczeń w tym zakresie. ETPCz zauważył, że:

- w 2007 r. stwierdził naruszenie Konwencji w związku z nadmiernym stosowaniem tymczasowego aresztowania w 32 sprawach;
- w 2008 r. – w 33 sprawach.

Ponadto, w momencie wydawania wyroku w sprawie *Kauczor v. Polsce* ETPCz rozpoznawał dalszych 145 spraw dotyczących nadmiernego stosowania tymczasowego aresztowania, z czego w przypadku:

- 90 spraw (z powyższych 145) zostały już one zakomunikowane rządowi RP; 60 spraw zakomunikowanych w ciągu 12 miesięcy poprzedzających wyrok w sprawie *Kauczor v. Polsce*, ETPCz w Strasburgu zwrócił się do rządu RP z pytaniem, czy mamy do czynienia z istnieniem problemu strukturalnego w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania.

Zdaniem ETPCz, w Strasburgu rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy rozważana razem z powyższymi danymi statystycznymi wskazuje, że naruszenie praw skarżących na podstawie art. 5 ust. 3 Konwencji jest wynikiem szeroko

rozpowszechnionego problemu wynikającego ze złego funkcjonowania polskiego systemu wymiaru sprawiedliwości. To złe funkcjonowanie dotyczyło lub będzie mogło dotyczyć w przyszłości bliżej niezidentyfikowanej, ale potencjalnie znacznej liczby podejrzanych lub oskarżonych w procesie karnym⁴.

Dlatego też w wielu podobnych sprawach rozstrzyganych do tej pory ETPCz stwierdzał, że przyczyny, na które powoływały się sądy krajowe w decyzjach o zastosowaniu lub przedłużaniu tymczasowego aresztowania stanowiły jedynie parafrazowanie przesłanek stosowania tego środka zapobiegawczego, określonych w przepisach kodeksu postępowania karnego. Mieliśmy więc do czynienia z blankietowym stosowaniem jego przepisów. Sądy nie czyniły także zadość obowiązkowi rozważenia innych alternatywnych środków zapobiegawczych. ETPCz w Strasburgu wskazywał, m.in. w sprawach *G.K. v. Polsce*⁵ i *J.G. v. Polsce*⁶, że obawa mactwa, jako podstawa zastosowania tymczasowego aresztowania, nie może być wykorzystywana w sposób automatyczny, bez uzasadnienia, w jaki sposób niezastosowanie tymczasowego aresztowania miałyby się przyczynić do utrudniania przez podejrzanego postępowania dowodowego. Ponadto, w polskiej praktyce stosowania tymczasowego aresztowania funkcjonuje *de facto* domniemanie, że podejrzany będzie utrudniał postępowanie sądowe, co w świetle orzecznictwa ETPCz jest rozumowaniem godzącym w zasadę domniemania niewinności (wyrok z 4.05.2006 r. w sprawie *Celejewski v. Polsce*, skarga nr 17584/04, par. 34)⁷.

W sprawie *Kauczor v. Polsce* ETPCz doszedł więc do wniosku – tak jak to uczynił wcześniej Komitet Ministrów Rady Europy – że przez kilka lat, a przynajmniej jeszcze w 2007 r. – wiele spraw udowadnia, iż nadmierne stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce stanowi problem strukturalny, będący wynikiem „praktyki, która jest niezgodna z Konwencją”⁸.

1 Tymczasowa Rezolucja KM/ResDH (2007)75 dotycząca wyroków ETPCz w 44 sprawach przeciwko Polsce, dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych, por. strona: http://www.ms.gov.pl/re/tymczasowa_rezolucja.rtf.

2 Zob art. 46 ust. 1 Konwencji: „Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami”.

3 *Memorandum to the Polish Government: Assessment of the progress made in implementing the 2002 recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights*, CommDH(2007)13, por. strona: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155005&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679#P189_18367.

4 Por. wyrok w sprawie *Kauczor v. Polsce*, par. 58.

5 Wyrok z 20.01.2004 r. w sprawie *G.K. v. Polsce*, skarga nr 38816/97, par. 83–85.

6 Wyrok z 6.04.2004 r. w sprawie *J.G. v. Polsce*, skarga nr 36258/97, par. 52–54.

7 Ogólnie, co do standardów odnośnie do stosowania tymczasowego aresztowania por. J. Skorupka, *Konstytucyjny i konwencyjny standard tymczasowego aresztowania*, „Państwo i Prawo” 2007/7, s. 57–69. Zob. też *Zasady stosowania tymczasowego aresztowania w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Program Spraw Precedensowych, Warszawa 2008, por. strona: http://www.hfhrp.pl/waw.pl/precedens/images/stories/tymczasowe_aresztowanie.pdf. Por. także *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport ustępny*, Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa, Lublin–Poznań–Warszawa 2008.

8 Do podobnych konkluzji ETPCz w Strasburgu doszedł w wyroku z 22.10.2009 r. w sprawie *Orchowski v. Polsce*, skarga nr 17885/04, stwierdzając, że przeludnienie polskich więzień ma charakter problemu strukturalnego.

W związku z tym ETPCz w Strasburgu powtórzył zasadę prawną wynikającą z art. 46 Konwencji. Obowiązkiem prawnym na podstawie tego przepisu dla państwa-strony Konwencji jest nie tylko zapłacenie osobom dotkniętym naruszeniem Konwencji odpowiedniej kwoty zadośćuczynienia. Obowiązkiem jest także wybór – pod nadzorem Komitetu Ministrów Rady Europy – ogólnych, a jeżeli ma to znaczenie – także indywidualnych, środków, które powinny zostać przyjęte w prawie krajowym w celu zakończenia naruszeń Konwencji w danym typie spraw, a także w celu rekompensaty skutków takich naruszeń. Państwo ma swobodę w doborze środków służących temu celowi, jednak wykonanie wyroku pozostaje przedmiotem monitoringu Komitetu Ministrów Rady Europy. Ważne jest jedynie, aby były one zgodne z wnioskami ETPCz.

Orzeczenia ETPCz wydane po wyroku w sprawie *Kauczor v. Polsce*

Po wydaniu wyroku w sprawie *Kauczor v. Polsce*, w okresie 3.02.2009 r.–15.02.2010 r. zostały wydane 3 inne wyroki, w których ETPCz stwierdził naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji. Doszło do tego w sprawach *Kulikowski v. Polsce*⁹, *Jamroz v. Polsce*¹⁰ i *Wegera v. Polsce*¹¹. W wyrokach ETPCz, stwierdzając naruszenie w tych konkretnych sprawach art. 5 ust. 3 Konwencji, wskazywał jednocześnie, że obrazują one ustalony w wyroku *Kauczor v. Polsce* strukturalny problem nadużywania stosowania tymczasowego aresztowania oraz iż świadczą o konieczności dokonania zmian w polskim wymiarze sprawiedliwości¹².

Jednocześnie jednak we wskazanym okresie w blisko 30 innych sprawach ETPCz w Strasburgu wydał wobec Polski decyzje, głównie w trybie tzw. deklaracji jednostronnych. Uznawał, bez względu na wolę skarżących, że sprawy mogą być skreślone z listy spraw oczekujących na rozpatrzenie ze względu na przyznanie się przez Polskę do naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji oraz zaproponowanie przez rząd polski kwot zadośćuczynienia odpowiadających tym zasądzonym przez ETPCz¹³. Decyzje te, choć prawdopodobnie niesatysfakcjonujące osobście dla części skarżących pokazują, że wydanie wyroku w sprawie *Kauczor v. Polsce* umożliwiło ETPCz szybkie zakończenie postępowań w innych sprawach.

Do opisanej sytuacji mogło dojść, ponieważ wyrok w sprawie *Kauczor v. Polsce* miał tzw. charakter „wiodący” – wyznaczał kierunek orzecznictwa ETPCz w sprawach podobnych, nie powodując jednocześnie automatycznego skreślenia takich spraw z listy (sytuacja taka nastąpiła w przypadku wyroków pilotażowych¹⁴).

Dotychczasowa reforma regulacji i zasad stosowania tymczasowego aresztowania

ETPCz zauważył, że Polska podjęła pewne działania w celu naprawienia problemu stosowania tymczasowego aresztowania. Odnosił się w szczególności do:

- nowego brzmienia art. 263 par. 4 kodeksu postępowania karnego¹⁵, wprowadzonego nowelizacją dookreślającą możliwość przedłużania tymczasowego aresztowania po upływie okresu 2 lat¹⁶; nowego przepisu art. 285 par. 1a k.p.k., umożliwiającego dyscyplinowanie uczestników postępowania karą do wysokości 10.000 zł¹⁷; nowego przepisu art. 117a par. 1 k.p.k.¹⁸, zgodnie z którym, w sytuacji gdy strona ma więcej niż jed-

nego obrońcę lub pełnomocnika, czynność procesową można przeprowadzić w przypadku stawienia przynajmniej jednego z nich, poprawki do art. 378 par. 1 k.p.k.¹⁹, zgodnie z którą sąd może wyznaczyć pełnomocnika z urzędu, jeżeli oskarżony wypowie pełnomocnictwo swojemu pełnomocnikowi albo on sam zrezygnuje z prowadzenia sprawy (co może prowadzić do opóźnień w postępowaniu); coraz szerszej praktyki sądów karnych zmierzających do organizowania postępowania w bardziej efektywny sposób (rozprawy w soboty, przygotowywanie planu rozpoznania sprawy itd.); zobowiązania Ministerstwa Sprawiedliwości przyjętego w maju 2007 r. do rozpowszechniania wśród sędziów i prokuratorów standardów ETPCz w Strasburgu w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania, a także prowadzenia szkoleń i treningów w tym zakresie. Zobowiązanie to wynika z przyjętego 17.05.2007 r. przez Radę Ministrów „Programu Działań Rządu w sprawie wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”.

ETPCz przyjął pozytywnie powyższe zmiany i zaznaczył, że mogą się one przyczynić do ograniczenia nadmiernego stosowania tymczasowego aresztowania. Jednak zwrócił uwagę – podobnie jak Komitet Ministrów Rady Europy – iż zważywszy na systemowy charakter problemu konieczne są stałe i długoterminowe działania, w tym przyjęcie dalszych środków naprawczych, w celu osiągnięcia stanu zgodności z art. 5 ust. 3 Konwencji.

Na kanwie wyroku w sprawie *Kauczor v. Polsce* warto zauważyć, że Sejm RP przyjął dalsze nowelizacje kodeksu postępowania karnego. Ustawa z 24.10.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego²⁰ wprowadziła kilka zmian odnoszących się do stosowania tymczasowego aresztowania. Nakładają one następujące obowiązki:

- poinformowania zatrzymanego o przysługujących mu prawach oraz o możliwości skontaktowania się z adwokatem; powiadomienia pracodawcy, szkoły lub uczelni o tymczasowym aresztowaniu, a w przypadku aresztowania przedsiębiorcy – zarządzającego przedsiębiorstwem.

- 9 Wyrok z 19.05.2009 r. w sprawie *Kulikowski v. Polsce*, skarga nr 18353/03.
- 10 Wyrok z 15.09.2009 r. w sprawie *Jamroz v. Polsce*, skarga nr 6093/04.
- 11 Wyrok z 19.01.2010 r. w sprawie *Wegera v. Polsce*, skarga nr 141/07.
- 12 Wyroki w sprawach: *Kulikowski v. Polsce*, par. 84–85; *Jamroz v. Polsce*, par. 61–62; *Wegera v. Polsce*, par. 80–81.
- 13 Por. m.in. decyzję z 13.10.2009 r. w sprawie *Szymczyk v. Polsce*, skarga nr 1232/08.
- 14 Por. wyrok z 22.06.2004 r. w sprawie *Broniowski v. Polsce*, skarga nr 31443/96, i wyrok z 19.06.2006 r. w sprawie *Hutten-Czapka v. Polsce*, skarga nr 35014/97. Na temat wyroków pilotażowych por. m.in. *Pilot Judgment Procedure in the European Court of Human Rights. 3rd Informal Seminar for Government Agents and other Institutions*. Warsaw 14–15.05.2009 r., Warszawa 2009 oraz A. Buyse, *The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges Nomiko Vima*, „The Greek Law Journal” 2009/11. por. strona: <http://ssrn.com/abstract=1514441>.
- 15 Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.), dalej jako k.p.k. Przepis zmieniony na skutek wyroku Trybunału Konstytucyjnego (dalej jako TK) z 24.07.2007 r. (SK 58/03), OTK ZU 2006/7A, poz. 85.
- 16 Ustawa z 12.01.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2007 r. Nr 20, poz. 116).
- 17 Ustawa z 9.05.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2007 r. Nr 99, poz. 664).
- 18 Ustawa z 9.05.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw...
- 19 Ustawa z 9.05.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw...
- 20 Dz. U. z 2008 r. Nr 225, poz. 1485.

Ustawa usuwa także przesłankę przedłużania tymczasowego aresztowania ponad 2 lata, zgodnie z którą było to możliwe „z powodu innych istotnych przeszkód, których usunięcie było niemożliwe”, a także w sytuacji gdy było to wynikiem przedłużającej się obserwacji psychiatrycznej oskarżonego lub przedłużającej się opracowywania opinii biegłego.

Ponadto, w życie weszła ustawa z 12.02.2009 r. nowelizująca art. 263 par. 3 k.p.k.²¹ Dotyczy on realizacji wyroku TK z 10.06.2008 r.²², który za niezgodny z Konstytucją RP uznał przepis kodeksu postępowania karnego w zakresie, w jakim do dwuletniego okresu maksymalnego stosowania tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd I instancji nie wlicza się okresów, w których tymczasowo aresztowany odbywa jednocześnie karę pozbawienia wolności orzeczoną w innej sprawie, dopuszczając do przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania na okres ponad 2 lat przez sąd I instancji.

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego z 16.07.2009 r.²³ wykonała natomiast wyrok TK z 3.06.2008 r.²⁴ Zmiana wynikała ze wskazanej przez TK konieczności stworzenia instytucjonalnych gwarancji dostępu do części akt postępowania przygotowawczego dla podejrzanego (i jego obrońcy) – chodzi o te akty, które uzasadniają zastosowanie albo przedłużenie wobec podejrzanego tymczasowego aresztowania²⁵. We wcześniejszym stanie prawnym udostępnienie akt sprawy na tym etapie było uwarunkowane zgodą prokuratora²⁶.

Warto tu wspomnieć także o zmianie ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez uzasadnionej zwłoki²⁷, która zwiększa zakres kwot zasądzanych sum pieniężnych z tytułu przewlekłości postępowania, a także rozszerza zakres zastosowania skargi na postępowanie przygotowawcze²⁸. Dopuszczenie możliwości skarżenia przewlekłości postępowania przygotowawczego przyczynić się może do ograniczenia przedłużania tymczasowego aresztowania (w konsekwencji przewlekłości samego postępowania przygotowawczego) i wymóc tym samym na prokuratorach jak najszybsze jego prowadzenie.

Dalsze konieczne zmiany

Powyższe zmiany legislacyjne idą w dobrym kierunku, ponieważ stopniowo będą eliminować z systemu prawnego te błędy w procedurze karnej, które w sumie składały się na problem w stosowaniu tymczasowego aresztowania. Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej jako Fundacja) w opinii przyjaciela sądu złożonej w sprawie *Jamroży v. Polsce*, skarga nr 6093/04²⁹, stwierdziła, że w Polsce występuje systemowy problem ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. W ocenie Fundacji jest wynikiem on nałożenia się na siebie różnych czynników, związanych zarówno z niewłaściwą regulacją w kodeksie postępowania karnego, jak i praktyką stosowania tychże przepisów. W sytuacji gdy dochodzi do tak licznych naruszeń praw jednostki, prawo powinno tworzyć szczególne mechanizmy ochronne, które będą minimalizowały ryzyko nadużyć. Nie umniejsza to oczywiście roli edukacji oraz zwiększenia świadomości sędziów i prokuratorów w zakresie standardów stosowania tymczasowego aresztowania.

Niemniej jednak zmiany legislacyjne mogłyby pójść o wiele dalej. Oprócz wyżej wymienionych zmian można się zastanowić nad:

- wprowadzeniem maksymalnego okresu stosowania tymczasowego aresztowania. Okres ten nie mógłby być przekroczony w żadnych okolicznościach; TK w wyroku z 24.07.2006 r. (SK 58/03) wskazał, że określenie łącznego czasu tymczasowego aresztowania działałoby zdecydowanie mobilizująco na organy prowadzące dane postępowanie;

- szybszą kontrolą instancyjną postanowień o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania; warto wprowadzić instrukcyjny termin 7 dni na rozpoznanie zażalenia przez sąd II instancji;

- dywersyfikacją podmiotów przy podejmowaniu decyzji o przedłużeniu tymczasowego aresztowania powyżej 12 miesięcy (art. 263 par. 4 k.p.k.) na: prowadzącego sprawę i wnioskującego do sądu o przedłużenie tymczasowego aresztowania; w przypadku postępowania przygotowawczego podmiotem takim mógłby być Prokurator Generalny, do którego wcześniej z odpowiednim wnioskiem musiałby wystąpić prokurator prowadzący daną sprawę.

Ponadto, warto zauważyć, że orzecznictwo Sądu Najwyższego (dalej jako SN) na temat tymczasowego aresztowania jest dość skromne, gdyż tego typu sprawy trafiają do SN zasadniczo jedynie w wyniku kasacji Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej jako RPO). Brak orzecznictwa SN uniemożliwia upowszechnienie i pełną implementację standardów w świetle art. 5 ust. 3 Konwencji. W związku z tym warto zmienić art. 263 par. 5 k.p.k. Na postanowienie sądu apelacyjnego o przedłużeniu stosowania tymczasowego powyżej 12 miesięcy powinno przysługiwać zażalenie do SN, a nie – jak dotychczas – do sądu apelacyjnego orzekającego w składzie 3 sędziów.

Warto również, aby ustawodawca zastosował się do sugestii zawartych w postanowieniu sygnalizacyjnym TK z 9.11.2009 r.³⁰ Trybunał Konstytucyjny wskazał w tym postanowieniu, że obowiązkiem ustawodawcy jest wypracowanie mechanizmu gwarancyjnego dla osoby pozbawionej wolności

21 Dz. U. z 2009 r. Nr 28, poz. 171.

22 Wyrok TK z 10.06.2008 r. (SK 17/07), OTK ZU 2008/5A, poz. 78.

23 Dz. U. z 2009 r. Nr 127, poz. 1051.

24 Wyrok TK z 3.06.2008 r. (K 42/07), OTK ZU 2008/5A, poz. 77.

25 Na temat prawa do obrony osoby tymczasowo aresztowanej por. J. Izdorczyk, *Stosowanie tymczasowego aresztowania w kontekście instytucji Habeas Corpus, prawo do obrony*, w: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce, Raport wstępny*, Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa, Lublin–Poznań–Warszawa 2008, s. 52–57.

26 W obecnie obowiązującym stanie prawnym w art. 156 k.p.k. po par. 5 dodano par. 5a w brzmieniu „W toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się akta sprawy w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania oraz wymienione w postanowieniu o zastosowaniu albo przedłużeniu tymczasowego aresztowania”. Prokurator może odmówić zgody na udostępnienie akt w tej części tylko wówczas, gdy zachodzą enumeratywnie określone okoliczności (art. 156 par. 5a zd. 2 k.p.k.).

27 Ustawa z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez uzasadnionej zwłoki (Dz. U. z 2004 r. Nr 179, poz. 1843).

28 Ustawa z 20.02.2009 r. o zmianie ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. z 2009 r. Nr 61, poz. 498).

29 Opinia dostępna na stronie: http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/jamrozy_amicus_final.pdf.

30 Wyrok TK z 9.11.2009 r. (S 7/09), OTK ZU z 2009/10/A, poz. 154. Por. także wyrok TK z 13.07.2009 r. (SK 46/08), OTK ZU z 2009/7A, poz. 109 oraz A. Pietryka, *Zażalenie na areszt – ważny wyrok TK*, „Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka” 2009/9, por. strona: http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/file/biuletyn_09_sm.pdf, s. 1–2.

Stan na dzień	31.12.2005 r.	31.12.2006 r.	31.12.2007 r.	31.12.2008 r.	4.01.2010 r.
Liczba	13.416	14.415	11.441	8.926	9.460
% osadzonych	16,17	16,26	13,03	10,7	11,26

w wyniku tymczasowego aresztowania zastosowanego w wyniku decyzji sądu odwoławczego w następstwie zażalenia prokuratora, wniesionego na postanowienie sądu rejonowego, odmawiające zastosowania tymczasowego aresztowania. W takim przypadku w ocenie należy rozważyć podjęcie inicjatywy ustawodawczej, która przyznałaby osobie tymczasowo aresztowanej – we wskazanej sytuacji – zażalenie na zastosowanie tymczasowego aresztowania, rozpatrywane przez inny, równorzędny skład sądu okręgowego, który zastosował aresztowanie.

Należy się również zgodzić z opiniami wyrażanymi w doktrynie, że większą rolę w praktyce sądowej powinien odgrywać art. 344 k.p.k., odnoszący się do zasad stosowania tymczasowego aresztowania na etapie postępowania sądowego³¹. Utrzymywanie tymczasowego aresztowania po wniesieniu aktu oskarżenia powinno mieć charakter wyjątkowy i nie stanowić automatycznej konsekwencji stosowania tymczasowego aresztowania na etapie postępowania przygotowawczego³².

Należy także postulować taką interpretację art. 96 k.p.k., aby dopuszczona została możliwość udziału publiczności w posiedzeniach w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania³³. Jawność zewnętrzna tych posiedzeń może przelożyć się bowiem na zwrócenie uwagi sądów na wagę rozpoznawanych spraw.

Istotne jest również szerzenie wiedzy wśród prokuratorów i sędziów na temat standardów stosowania tymczasowego aresztowania w świetle orzecznictwa ETPCz. Trzeba postulować przekazywanie aktualnych informacji o wyrokach ETPCz ze szczególnym uwzględnieniem spraw polskich, w sposób gwarantujący zapoznanie się z nimi przez wszystkich polskich sędziów i prokuratorów (co wymaga przygotowania omówień i tłumaczeń tych wyroków w języku polskim). Wskazane jest także uwzględnianie aktualnego orzecznictwa ETPCz w szkoleniach okresowych dla sędziów i prokuratorów. W szerszym kontekście należy postulować pełne wywiązanie się przez Ministerstwo Sprawiedliwości z obietnicy tłumaczenia na język polski orzecznictwa ETPCz wydanego w sprawach polskich³⁴. Ważne jest także przekazywanie informacji o wyrokach zapadłych przeciwko Polsce bezpośrednio do osób, które były faktycznie odpowiedzialne za zastosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania w sprawie, będącej przedmiotem oceny ETPCz (a więc konkretnych sędziów i prokuratorów).

W kontekście poszukiwania alternatywnych wobec tymczasowego aresztowania środków zapobiegawczych należy pozytywnie ocenić projekt wprowadzający do polskiej procedury karnej instytucję aresztu domowego, który sprowadza się do rozszerzenia stosowania systemu dozoru elektronicznego tak, aby był on nie tylko sposobem wykonania kary pozbawienia wolności, lecz także środkiem zapobiegawczym stosowanym wobec podejrzanych³⁵. Zwiększenie dostępnych rodzajów środków zapobiegawczych może się bowiem przyczynić do ograniczenia stosowania tego najbardziej dotkliwego z punktu widzenia ingerencji w wolność osobistą – tymczasowego aresztowania.

Liczba osób aresztowanych

Ciekawe jest także, że w ostatnim czasie znacząco zmieniała się statystyka odnośnie do stosowania tymczasowego aresztowania. Powyższa tabela przedstawia liczbę osób tymczasowo aresztowanych w ostatnich 5 latach.

Zastanawiające jest, co wpłynęło na zmianę statystyk pomiędzy 2008 a 2009 r. Wydaje się, że głównym czynnikiem mogły być nie tyle kolejne wyroki ETPCz, co raczej zmiana „atmosfery” w wymiarze sprawiedliwości³⁶. Brak politycznych wezwań, że tymczasowe aresztowanie jest pożądanym środkiem zapobiegawczym i iż należy je stosować, połączony z coraz częstszym napiętnowaniem przez ETPCz za nadmierne stosowanie tego środka, mógł spowodować odwrócenie się tendencji. Poza tym na zmniejszenie się liczby tymczasowych aresztowań mógł mieć wpływ wzrost świadomości opinii publicznej na ten temat, co wyrażało się m.in. coraz częstszymi głosami sprzeciwu (w tym organizacji praw człowieka, RPO oraz polityków) wobec nadmiernego stosowania tymczasowego aresztowania.

Podkreślenia wymaga jednak, że liczba osób tymczasowo aresztowanych przestała spadać pomiędzy 2009 a 2010 r. Sytuację taką należy ocenić krytycznie ze względu na fakt, że liczba ta jest cały czas bardzo wysoka, a rygor tymczasowego aresztowania dużo bardziej dotkliwy, z punktu widzenia praw i wolności jednostki, niż ten, który odnosi się do osób skazanych³⁷ (np. co do możliwości spotkań z najbliższą rodziną). Dolegliwość tymczasowego aresztowania związana jest także

31 P. Kardas, M. Dąbrowska-Kardas, *Zasada minimalizacji tymczasowego aresztowania w postępowaniu jurysdykcyjnym*, „Państwo i Prawo” 2010/1, s. 45–51.

32 P. Kardas, M. Dąbrowska-Kardas, *Zasada minimalizacji...*, s. 50–51.

33 Por. uchwałę SN z 25.03.2004 r. (I KZP 46/03), OSN(K) 2004/4, poz. 39; por. także M. Rogacka-Rzewnicka, *Zagadnienie jawności stosowania tymczasowego aresztowania*, „Prokuratura i Prawo” 2009/1 oraz M. Bernatt, *Posiedzenia sądu w procesie karnym są jawne*, „Rzeczpospolita” z 1.08.2008 r. Przeciwnikiem jawności zewnętrznej posiedzeń aresztowanych jest Dariusz Raczkiwicz por. D. Raczkiwicz, *Wybrane zagadnienia z zakresu stosowania tymczasowego aresztowania oraz proponowane zmiany związane z tym środkiem zapobiegawczym*, w: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce...*, s. 91–92.

34 Tak pismo Igora Działuka, podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 30.07.2009 r., por. strona: http://www.hfropol.waw.pl/interwencja/images/stories/ad_42.pdf.

35 Zob. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy (projekt z 13.01.2010 r.). Proponowane zmiany wpisują się w szersze zmiany dotyczące stosowania dozoru elektronicznego w Polsce wobec osób skazanych – por. projekt ustawy o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (projekt z 21.01.2010 r.); na marginesie zauważyć należy, że zmiana wyżej wymienionej ustawy jest konieczna również w świetle bardzo ograniczonego zainteresowania systemem dozoru elektronicznego wśród samych skazanych (skorzystało z niego – wg danych z połowy grudnia 2009 r. – 23 skazanych).

36 M. Bernatt, A. Bodnar, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce*, w: *Demokracja w Polsce 2007–2009*, L. Kolarska-Bobińska (red.), J. Kucharczyk (red.), Warszawa 2009, s. 103–104.

37 W tym ostatnim aspekcie por. m.in. J. Zagórski, *Wykonanie tymczasowego aresztowania w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2007/10, s. 38–43.

z warunkami panującymi w polskich aresztach śledczych, a zwłaszcza wciąż występującym bardzo wysokim zagęszczeniem cel więziennych.

Wnioski

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie *Kauczor v. Polsce* pozostaje dużym wyzwaniem dla władz polskich. Dlatego przed rządem RP stoi zadanie ostatecznego rozwiązania problemu nadużywania stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Choć statystyki są coraz bardziej korzystne jest to środek podatny na nadużycia. Doceniając podjęte działania legislacyjne, należy zdecydowanie opowiedzieć się za dalszymi gwarancjami prawnymi dla osób tymczasowo aresztowanych, a także za podjęciem kompleksowych działań edukacyjnych sędziów i prokuratorów w tym zakresie.

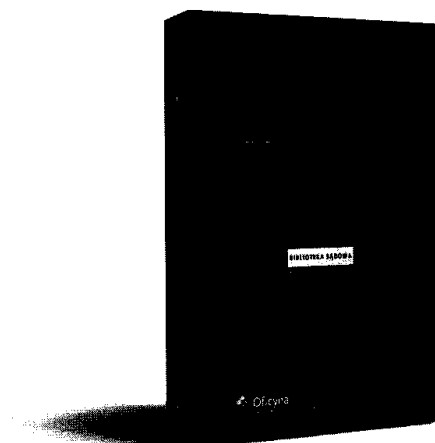
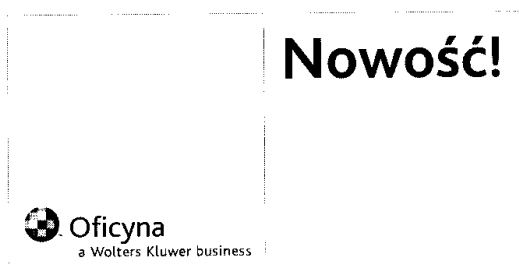
Stwierdzenie systemowego naruszenia praw człowieka oznacza konieczność jak najszybszego naprawienia sytuacji, jeżeli Polska chce być postrzegana jako poważny członek wspólnoty międzynarodowej, który przestrzega swoich zobowiązań międzynarodowych i respektuje prawa człowieka.

Maciej Bernatt

Autor jest doktorantem w Zakładzie Europejskiego Prawa Gospodarczego na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.

dr Adam Bodnar

Autor jest szefem działu prawnego Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz adiunktem w Zakładzie Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawno-Administracyjnych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Dowody w sądowym procesie karnym

Andrzej Gaberle

Książka adresowana jest przede wszystkim do osób związanych z wymiarem sprawiedliwości. Szeroko wykorzystano w niej orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych oraz zawarto wiele propozycji rozwiązań problemów nurtujących praktykę procesu karnego.

Opracowanie może zainteresować również przedstawicieli doktryny procesu karnego, zarówno ze względu na propozycje rozwiązania wielu zagadnień szczegółowych przy wykorzystaniu teorii procesu karnego, jak i całościową prezentację problematyki dowodowej.

2010, wydanie 2, oprawa twarda, format: B5, s. 416, cena: 99 zł

Książka polecana przez księgarnię internetową

profinfo.pl

prawo • biznes • finanse